

СІМВОЛІКА АБНАЎЛЕННЯ Ў “СЛОВЕ О ПОНОВЛЕНИИ ВЪСКРЕСЕНИЯ” КІРЫЛЫ ТУРАЎСКАГА (спроба структурна-экзэгетычнага аналізу)

Калі ў навуковай або навучальнай літаратуры згадваецца “Слово о поновлении Въскресения, и о артусе, и о Фомине испытании ребр Господень”, часцей за ўсё размова ідзе пра славыты сімвалічны пасаж з гэтай пропаведзі: апісанне абуджэння веснавой прыроды. Разглядаючы азначаны эпизод у адасабленні ад поўнага тэкста твора, даследчыкі ўказвалі на яго неарыгінальнасць, цесную сувязь з візантыйскай эпідэўтыкай або гамілетыкай¹. Між тым наўрад ці справядліва было б лічыць гэты ўрывац звычайным літаратурным перапевам са стандартным наборам тапічных вобразаў і асацыяцый. Сімвалічная карціна вясны ў Кірылы Тураўскага ўключана ў кантэкст цэласнай творчай задумы прапаведніка, звязанай з семантыкай свята Фаміной нядзелі – матывам абнаўлення.

А. Мельнікаў справядліва адзначаў, што “сімвал па сваёй сутнасці з’яўляецца спалучэннем катэгорый абстрактнага і канкрэтнага, што ўвогуле ўласціва для (асабліва!) старажытнай літаратуры, у тым ліку творчасці Кірыла² Тураўскага”³. Цэнтральны сімвал разглядаемай пропаведзі – “НОВАЕ” у самых розных значэннях гэтага слова. Актуалізацыя гэтых значэнняў адбываецца паступова, у працэсе стварэння рытарычна-экзэгетычнай пабудовы на розных яе этапах.

У загалюўку і ва ўступе Тураўлянін акцэнтгуе ўвагу на сакральнай сутнасці свята Фаміной нядзелі: “поновление въскресения Господня”. Дзеля высвятлення сутнасці “панаўлення” аўтар падзяляе апавядальную частку пропаведзі на тры падраздзелы:

- 1) тлумачэнне сувязі свята Фаміной нядзелі з іншымі святамі Велікоднага цыклу, а таксама яго этымалогія;
- 2) вобразна-сімвалічная мастацкая выява Вясны-Уваскрашэння;
- 3) сюжэт пра Фаму бязвернага і яго інтэрпрэтацыя.

Абнаўленне звязана з пазнаннем новага, набыццём мудрасці. У гэтым – логіка аўтарскага зачына: “Велика учителя и мудра сказателя требует Церкви на украшение праздника”⁴, бо мудрасць, на думку Кірылы, – дар Святога Духа.

¹ Гл., напр.: Мельнікаў А. Кірыл, епіскап Тураўскі. Мн., 1997. С. 130.

² У беларускім літаратуразнаўстве з прычынаў зусім нефілагічных сустракаецца напісанне імя Тураўскага ў родным склоне з канчаткам *-а*, што пярэчыць нормам нашае мовы. (Рэд.)

³ Мельнікаў А. Кірыл, епіскап Тураўскі. С. 130.

⁴ Слово Кирила мниха недостойнаго о поновлении Въскресения, и о артусе, и о Фомине испытании ребр Господень // Мельнікаў А. Назв. твор. С. 333. У далейшым твор цытуецца па гэтым выданні з пазначэннем старонкі ў дужках.

Абнаўленне ўсяго жывога пачалося на мінулым тыдні, на свята Вялікадня, – даводзіць аўтар, ставячы, такім чынам, у адзін семантычны шэраг тэрміны “абнаўленне” і “ўваскрашэнне”. Працягваючы развіваць асацыяцыю “абнаўленне – пазнанне”, прапаведнік вылучае “здзіўленне” як першы і неабходны этап абнаўлення: “В минувшую неделю святых Пасхы удивление бе небеси...” (С. 333). Другая частка разгорнутай тырады дапа-суецца да першай пры дапамозе анафарычнага паўтору і паказвае наступны этап абнаўлення – “пременение”, якое канкрэтызуецца пры дапамозе адпаведных топасаў: адмаўленне крывавай ахвяры, заняпад Старога Запавету, адмена святкавання суботы і г. д. Нарэшце, само свята, якому прысвячаецца пропаведзь, ёсць вобраз абнаўлення. “Похвалим красно новую неделю сию, в нюже поновление въскресения празднуем. Не бо есть та же Пасха днесь, но Антипасха речеться” (С. 334). Кірыла Тураўскі тлумачыць адрозненне паміж “Антыпасхай” юдзейскай і “Пасхай” хрысціянскай. Першае свята было ўсталявана ў памяць вызвалення яўрэйскага народа з-пад улады егіпецкага фараона (“они же убо избывше телесных работ”) і звязана з раздачай асвячонага хлеба (“празднующе день опреснок”). Другое сімвалізуе выратаванне “от работы мысленного фараона диавола”, а падзел артуса – успрыняцце “хлеба небесного и аггельского брашна” (С. 334).

На змену экзэгетычнай выяве прыходзіць мастацка-сімвалічная, якая ўяўляе сабою каларытную звыштыраду і рэалізуе далей тэматыку абнаўлення. Часткі звыштырады скрапляюцца пяцікратнай анафарай “днесь”, прычым асабліваю цікавасць уяўляюць тры першыя пасажы, пранізаныя разгорнутай ампліфікацыяй з дзевяцікратнай анафарай “ныне”. Прыгадаем гэты вядомы ўрывак у яго структурна-схематычнай перадачы:

Днесь ветхаа конец приаша и се быша вся нова видимаа же и невидимаа.

Ныне небеса просветишася... темных облак... сволкъшася

Ныне солнце, красуяся, к высоте въсходит

Ныне луна... болшему светилу честь подавает

Ныне зима греховнаа покаянием престала есть

Днесь весна красуется, оживляющи земное еСТЬСТВО, и бурнии ветри тихо

повевающе плод гобзуют, и земля семена питающи зеленую траву ражает.

Весна убо краснаа – вера Христова...;

бурнии же ветри – грехотворнии помысли...;

земля еСТЬСТВА нашего, ... дух спасения ражает.

Ныне новоражаемии агньци и унци быстро путь перуще скачют...

Агньца глаголю кроткыа от язык люди, а унца – кумирслужителя неверных стран...

Ныня древа леторасли испущают и цветы благоухания процвитают...
 Бехом бо преже акы древа дубравнаа не имуща плода...
Ныне ратаи слова словесныя унца к духовному ярму приводяще...
Днесь ветхаа конец приаша, и се быша вся нова въскресения ради.
Ныне реки апостолскыя наводняются и язычныя рыбы плод пуцают...
Ныне мнишьскаго образа трудолюбиваа пчела ... вся удивляет...
Ныне вся доброгласныя птиця церковных ликом гнездящася веселят-
 ся
Днесь поновишася всех святых чинов, нову жизнь о Христе приимше...
Днесь новым людям въскресения Христова поновления праздник, и
 вся новаа Богови приносятся... (гл.: С. 334–336).

Першая частка звыштырады ўводзіцца рытарычным пасылам: “Днесь ветхаа конец приаша и се быша вся нова видимаа же и невидимаа” (С. 334). Рэалізацыя тэмы абнаўлення пайшла па шляху супрацьпастаўлення **СТАРОГА** і **НОВАГА**: “небеса просветишася, темных облак... сволкъшася”, “солнце, красуюся, к высоте въсходит”, “луна... болшему светилу честь подавает”, “зима греховнаа покаянием престала есть и лед невериа богоразумием растаяся” (С. 334–335)⁵. У плане рэалістычным гэта, напэўна, сакавік, калі вясна паступова адваёўвае ў зімы свае пазіцыі. У плане экзэгетычным гэта пачатак духоўнага адраджэння і, так бы мовіць, падрыхтоўка да Уваскрашэння, – перыяд ачышчэння, пост.

Наступны пасаж паказвае канчатковую перамогу вясны над зімою: “Днесь весна красуется, оживляющи земное естество, и бурнии ветри тихо повевающе плод гобзуют, и земля семена питающи зеленую траву ражает” (С. 335). Прыроднае апісанне адпавядае красавіцкім выявам, у экзэгезе – увядзенне “агнцаў” і “унцаў” у Хрыстовы статак, навучанне ў веры, далучэнне да тінстваў, духоўнае ўваскрашэнне.

Нарэшце, “днесь ветхаа конец приаша, и се быша вся нова въскресения ради” (С. 335). Заключны, травеньскі этап вясны – абуджэнне жывёльнага свету: “рыбы плод пуцают”, “трудолюбиваа пчела... медвены сты стваряют”, “вся доброгласныя птиця... гнездящася веселятся” (С. 335–336). “Въскресения ради” – гэта тое, што адбываецца дзякуючы Уваскрашэнню, яго наступствы: “полна церковная мрежа ловитвы” – поўная царква вернікаў, “пчела... в пустынях самокормием живуще аггелы и человеки удивляют” – манаства, “птиця... обрете гнездо себе олтаря Твоя, – и свою каяждо поющи песнь, славят Бога гласы немолчными” – святарства.

⁵ Экзэгетычная паралель апошняй фразы – “лед же Фомина невериа показанием Христов ребр растаяся” – можа расцэньвацца як своеасаблівы паэтычны скрэп паміж другім і трэцім раздзеламі апавядальнай часткі слова.

Чацвёрты і пяты раздзелы звыштырады паказваюць як вынік Уваскрасэння Хрыстовага уваход у новае жыццё для абраных (“Днесь поновишася всех святых чинове, нову жизнь о Христе приимше”) і для ўсіх людзей, адроджаных і адноўленых вераю Хрыстовай (“Днесь новым людем въскресения Христова поновления праздник, и вся новаа Богови приносятся”).

Пасля згадкі пра новых людзей лагічна гучыць традыцыйны зварот да слухачоў: “Възидем и мы, братие, мыслено в Сионьскую горницу, яко там апостоли събращася и Сам Господь Исус Христос...” (С. 336). Пры падачы вядомага евангельскага сюжэта пра выпрабаванне Фамы апазіцыя “СТАРОЕ – НОВАЕ” рэалізуецца праз супрацьпастаўленне веры і бязвер’я, верных і няверных. Працэтуем згаданы ўрываек:

*“Не бе бо Фома в первый приход с ученики видел Господа и слышав Его въскресша не яко лжю мя не вероваше, но и самовидець хотя быти Христу, тако глаголаше: Аще не вложю руки моя в ребра Его и в язву гвоздиньную перста моего, не иму веры! Тем и Господь не понося ему сице глаголаше: Принеси руку твою и вижь прободение ребр Моих и веруй, яко **Аз Сам есмь**. Мне бо и преже тебе патриарси и пророци разумевше, вероваша Моему въчеловечьню. Испытай первое Исаино о Мне писание: Копьем бо, рече, в ребра прободен бысть, и изиде кровь и вода; в ребра прободен бых, да ребром падъша Адама въскресих. А тебе ли не верующу Ми презрю? **Осызай Мя, яко Сам Аз есмь**, Егоже преже осызав Семеон и верою прошаше отпущения с миром, и не буди неверен, якоже Ирод, яже слыша Мое рожество, глаголаше во льхвом: Кде Христос ражається, да и аз шед поклонюся Ему? – а в сердци о убийстве Моем мысляше, нь еще и младеньци изби, но искомаго не обрете: Взищут бо Мене злии, нь не обрщут. Веруй Ми, Фома, и познай Мя, якоже и Аврам, к немуже под сень с двема ангелома приход, и тъ познав Мя, Господа Мя нарече, и о Содоме моляше Мя ся, да его не погублю аще и до десяти было бы в нем праведник. *А не буди неверен*, акы Валам, иже Духом Святым прорек Мое за мир умертвие и въскресение, и паки мзды ради прельстився погибе. Веруй Ми, Фома: Сам Аз есмь, Егоже виде Иаков в ноци на лествице утвержающаяся, тъже и паки позна Мя духом, егда боряхся с ним в Месопотамии: тогда бо обещахся му въчеловечитися в племени его. *И не буди неверен*, яко Навходоносор, иже видев Мя в печи отроку от огня спаса, истинною Сына Божиа нарече Мя и паки к своим прелстем уклонився, погибе. Веруй Ми, Фома, яко Аз есмь, Егоже образ виде Исаи на престоле висоце, обьстоима множеством аггел. **Аз есмь** явивыйся Езекилю посреде животных образом человеческом, емуже и вас прообразих колесы, животными придержащихся, въздвизающихся со Мною: то бо животный бе дух тогда в колесах, егоже и ныне в вас дунух Дух Святый. **Аз есмь**, Егоже виде Даниил на облацех небесных подобием Сына чловечая... (С. 336–337)”*

Кірыла Тураўскі па-майстэрску выкарыстоўвае прыём рытарычнага тлумачэння евангельскай цытаты: зварот Езуса Хрыста да Фамы “не будзь няверным, але верным” прапаведнік разбівае на часткі і мацуе імі ампліфікацыйныя перыяды рытарычнай тырады, пералічаючы вядомых “верных” і “няверных” біблейскіх персанажаў: Ісаю, Сімяона, Аўраама, Іакава, Данііла – з ліку верных; Ірада, Валаама, Навухаданосара – з ліку няверных. Уся ж гэтая рытарычная канструкцыя адштурхоўваецца ад цытатнай выбаркі з Евангелля ад Іаана (гл.: Ія. 20. 24–27; у працытаваным урыўку пазначана курсівам) і Евангелля ад Лукі (гл.: Лк. 24. 39; у працытаваным урыўку пазначана тлустым курсівам). Такім чынам, евангельская цытата аказваецца растваранай у аўтарскім тэксце. Акрамя таго, аўтар ужывае свае ўласныя словы “Веруй ми, Фома” у якасці дадатковага скрэпу. Завяршае ж ён складаны цытатна-рытарычны пасаж трохразовым паўторам “*Аз есмь*”, які канчаткова павінен быў замацаваць упэўненасць слухачоў у сапраўднасці і бяспрэчнасці ўваскрашэння Пана Езуса, якое стала вышэйшай формай абнаўлення.

Духоўнае абнаўленне ажыццяўляецца дараваннем грахоў праз пасрэдніцтва споведзі. Менавіта такі шлях да выратавання атрымалі людзі ў эпоху Новага закону. Аднак, як адзначае А. Мельнікаў, ёсць яшчэ адна мэта, – “благаславіць чалавецтва: не толькі ачысціць, але і надаць блгадаць”⁶. Менавіта пра гэтую, вышэйшую мэту і вышэйшую форму абнаўлення “праз Хрыста, з Хрыстом і ў Хрысце” гаворыць апостал Фама ў сваім адказе Настаўніку: “Вижю руце Твои, имаже преже створи всю тварь, и рай насади, и человека създа, имаже благослови патриархи, имаже помаза царе, имаже освяти апостолы. Вижю нози Твои, еюже прикоснувшись блудница грехов отпуст прият... И аз, Господи, верую, яко Ты еси Бог. И рече к нему Исус яко: Видев Мя и верова; блажени невидевшеи и в Мя веровавше!”⁷

Так тураўскі Златавуст паказвае слухачам адзіны сапраўдны шлях абнаўлення – праз веру ў зверхунае і нябачнае. “Тем же, братие, веруим Христу Богу нашему”, – падагульняе прапаведнік, завяршаючы выдатную прамову-павучанне і дасканалае мастацкае палатно адначасова.

⁶ Мельнікаў А. Назв. твор. С. 147.

⁷ Апошні сказ – гл.: Ія. 20. 29.